

ВІДГУК

офіційного опонента Пазюри Наталії Валентинівни,
доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри авіаційної англійської мови
Національного авіаційного університету
на дисертацію Лотфі Гаруді Галини Степанівни
«Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) в галузі знань
01 – Освіта / Педагогіка», за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки.

Актуальність і доцільність дослідження зумовлена необхідністю інтеграції України до європейського освітнього простору. Сучасні процеси інтернаціоналізації, активізації взаємодії країн в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу детермінують вимогу підготовки фахівців, які спроможні ефективно здійснювати міжмовну й міжособистісну комунікацію, налагоджувати ділові, професійні та культурні контакти, успішно співпрацювати із представниками інших культур на засадах толерантності та поваги в рамках міжкультурної взаємодії.

Євроінтеграційний вектор України актуалізує і важливість вивчення прогресивних здобутків педагогіки зарубіжжя. У європейському просторі розвиток білінгвальної освіти врегульовується такими документами, як: Європейська хартія регіональних мов та мов національних меншин, Декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття, «Білінгвальна освіта: основні стратегічні завдання», «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», «Європейський мовний портфель», «Приведення екзаменів з мови у відповідність до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти» та ін. Значний досвід організації багатомовної освіти накопичений в Англії та Уельсу, що може бути використаний в умовах української освітньої практики.

Отже, вважаємо тему дослідження Лотфі Гаруді Галини Степанівни «Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі» надзвичайно актуальною і своєчасною, результати якого сприятимуть удосконаленню теоретико-методологічних, організаційних та змістових аспектів білінгвальної освіти в Україні. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644).

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна, сформульована авторкою коректно і адекватно. Вона полягає в тому, що *вперше* виявлено особливості білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу, з-поміж яких основними є практичне застосування знань обох мов у повсякденному житті; зміна прагматичної мети володіння двома мовами з метою подальшого професійного розвитку; спрямованість на створення

комфортних умов для навчання; залучення батьків до навчальних індивідуальних програм своїх дітей; створення можливостей для отримання професійної кваліфікації у межах школи; додаткове фінансування білінгвальних шкіл на рівні місцевої влади; «занурення» через мову в культурне середовище, спрямованість на утвердження принципів культуро-відповідності і толерантності щодо різних народів і їх культур, збалансованість в опануванні обох мов, національно орієнтований зміст навчальних програм; структурування змісту навчання мов на основі використання потенціалу історії, географії та ін.; «європеїзація» змісту з урахуванням контекстів національної і європейської історії тощо; проведення комбінованих занять з навчання мови і літератури, дидактичних дискусій, використання візуальних підказок, імерсія, методи формування техніки читання, когнітивні методи мовної підтримки тощо.

Уперше схарактеризовано ретроспективу розвитку білінгвальної освіти в середніх навчальних закладах Англії та Уельсу; з'ясовано основні чинники її становлення (утвердження мовної політики, орієнтованої на ґрунтовне опанування мігрантами англійською мовою; відкриття білінгвальних шкіл, розроблення нормативно-правової бази діяльності двомовних шкіл, залучення міжнародних організацій, кураторів освітніх проєктів, налагодження програм обміну вчителями й учнями з іншими країнами, створення керівних комітетів, централізована стандартизація навчання, запровадження програм мовного спрямування у підготовці вчителів-філологів тощо) та виокремлено основні періоди розвитку білінгвальної шкільної освіти в обраних країнах, що пов'язано з уніфікацією змісту, форм і методів вивчення двох мов у школах, удосконалення курикулуму.

Уточнено сутність базових понять дослідження «мовні контакти», «мовна взаємодія», «взаємовплив мов», «змішування мов», «схрещення мов», «іншомовний вплив», «типи білінгвальної освіти»; *обґрунтовано авторські дефініції понять* «білінгвізм», білінгвальна шкільна освіта».

Окреслено можливості використання прогресивного досвіду білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу в Україні на різних рівнях – на концептуальному, законодавчо-нормативному, організаційно-педагогічному.

Уведено до наукового обігу невідомі та маловідомі факти, джерела й документи, які збагачують сучасні уявлення про білінгвальну освіту.

Подальшого розвитку набули положення про організацію шкільної освіти на засадах білінгвізму.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується застосуванням методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета дослідження; застосуванням необхідного комплексу методів дослідження (теоретичних, емпіричних), відповідною і достатньою джерельною базою, коректною кількісною обробкою та якісним аналізом, а також практичним впровадженням дослідницьких результатів. Сформована Лотфі Гаруді Г.С. джерельна база відзначається різноманітністю та включає 362 найменування, із них 102 – іноземними мовами. Значна кількість опрацьованих дисертанткою джерел вперше вводиться у вітчизняний науковий обіг.

Новизна та вірогідність загальних висновків підтверджується результатами теоретичного дослідження. Найсуттєвіші наукові результати викладено у загальних висновках та висвітлено в опублікованих працях. Висновки та рекомендації ґрунтуються на застосуванні сучасних методів дослідження, включаючи емпіричні.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується також апробацією результатів дослідження. За роки роботи над дисертацією Лотфі Гаруді Г.С. представила основні положення своєї дисертації на 13 міжнародних конференціях, що сприяло поширенню ідей дослідження та сформувало її як перспективного дослідника, здатного донести здобутки вітчизняної порівняльної педагогіки до міжнародної спільноти.

Найбільш суттєві результати, що містяться в дисертації

Формулювання у дисертації наукового апарату дослідження – об'єкта, предмета, мети, завдань – дає системне уявлення про обраний аспект роботи, визначає її структуру і логіку. Авторкою визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження. Логіка наукового пошуку розгортається відповідно до сформульованого наукового апарату дослідження, його мети та завдань. Відповідні матеріали дисертаційного дослідження адекватно структуруються в основному змісті роботи, що складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Відповідно до логіки дослідження Лотфі Гаруді Г.С., заявленої в дисертації наукової новизни і практичного значення, можна виділити найбільш суттєві результати, що були отримані шляхом використання інструментарію методології порівняльної педагогіки. Кожен з розділів має нові наукові факти і має свої інноваційні ідеї. Так, ***у першому розділі*** здійснений аналіз різних підходів до розкриття сутності двомовності, проведено дослідження сутності феномену «білінгвальна освіта» у психолого-педагогічному, соціологічному, лінгвістичному, психолінгвістичному дискурсі. Отримані результати аналізу дозволили здобувачці уточнити поняття *білінгвізму* як багатовимірного соціокультурного явища, що передбачає співіснування, взаємовплив і взаємодію двох мов у соціумі, може характеризуватися активністю або пасивністю використання, соціальною, регіональною або професійною диференціацією, впливає на розвиток мовних систем обох мов і зумовлює формування національно свідомого і полікультурно толерантного ставлення до мовного, культурного розмаїття суспільства. Висвітлено особливості білінгвальної освіти в європейських країнах, яка відрізняється в різних країнах поставленими цілями, специфікою структурування поліваріантного змісту освітніх програм й організацією освітнього процесу, що забезпечує набуття учнями високого рівня міжкультурної комунікації, урахування індивідуальних запитів споживачів освітніх послуг.

У другому розділі авторкою представлено ретроспективу становлення білінгвізму європейських країн, виокремлено основні періоди розвитку білінгвальної шкільної освіти. Схарактеризовано загальні (практичне застосування знань обох мов у повсякденному житті, зміна прагматичної мети

володіння двома мовами з метою подальшого професійного розвитку, спрямованість на створення комфортних умов для навчання, залучення батьків до навчальних індивідуальних програм своїх дітей тощо) та змістові («занурення» через мову в культурне середовище, спрямованість на утвердження принципів культуровідповідності і толерантності щодо різних народів і їх культур, збалансованість в опануванні обох мов, національно орієнтований зміст навчальних програм, «європеїзація» змісту з урахуванням контекстів національної і європейської історії тощо) особливості білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу.

Здобувачкою визначено, що найбільш ефективними формами організації білінгвальної освіти Англії та Уельсу є проведення комбінованих занять з навчання мови і літератури, дидактичних дискусій, використання візуальних підказок, імерсія, методи формування техніки читання, когнітивні методи мовної підтримки тощо.

В *третьому розділі* означені особливості досвіду Англії та Уельсу було покладено в основу практичних рекомендацій стосовно реалізації конструктивних ідей зарубіжного досвіду та висунуто гіпотетичне припущення щодо пришвидшення розвитку білінгвальної освіти в Україні. Лотфі Гаруді Г.С. здійснила прогностичне обґрунтування можливостей використання надбань білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу в українській освітній практиці на кількох рівнях. До шляхів реалізації дисертантка віднесла: створення інноваційного розвивального середовища, зорієнтованого на розвиток креативних здібностей, творчої активності учнів, їхніх мовленнєвих умінь; концептуальне структурування змісту навчання, добір форм і методів навчання, формування поваги до національних і полікультурних цінностей, різноманітності культур і субкультур в українському соціумі через посередництво мов (концептуальний рівень); заснування державної освітньої і мовної політики на пріоритетах толерантності, поваги до культури, мови, етнічних цінностей народів, що проживають в поліетнічному середовищі, залучення до білінгвального навчання в школах громадських організацій, міжнародних товариств, посилення автономії шкіл, які впроваджують білінгвальну освіту; підвищення якості шкільної освіти шляхом інтеграції білінгвального навчання тощо (законодавчо-регулятивний рівень), організація білінгвальної освіти залежно від цілей, ресурсних можливостей, індивідуальних запитів споживачів освітніх послуг, заохочення до партнерської взаємодії організацій-партнерів, батьків, педагогів тощо (організаційно-педагогічний рівень).

Висновки дослідження є обґрунтованими. Виклад матеріалу в роботі є послідовний, виявляє науковий характер, має прикладне значення. Дисертація Лотфі Гаруді Г.С. засвідчує володіння методами системного аналізу, обізнаність із літературними джерелами у зазначеній сфері. Дисертаційне дослідження за своїм змістом і формою є завершеним дослідженням.

Значення одержаних результатів для науки і практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Авторка достатньо повно окреслила можливі шляхи використання результатів дослідження. Не викликає сумніву практичне значення одержаних

результатів дослідження, які полягають в можливості удосконалення змісту, організаційних форм, ресурсного забезпечення білінгвальної шкільної освіти в Україні. Основні положення і висновки дослідження, а також авторський спецкурс «Білінгвальна освіта Англії та Уельсу» можуть бути використані для підготовки майбутніх педагогів, філологів, білінгвістів, учителів-україністів, учителів іноземних мов. Окремі результати дослідження, можуть бути використані при розробленні навчальних програм з педагогічної компаративістики, іноземної мови (за професійним спрямуванням), опрацюванні спільних освітніх проєктів, написанні навчальних і науково-методичних посібників, виконанні кваліфікаційних робіт на бакалаврському і магістерському рівнях. Деякі положення можуть доповнити тематику семінарських занять до курсів з історії педагогіки, порівняльної педагогіки, методик викладання мов.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується і відповідними довідками про впровадження у ЗВО та організаціях України (Мукачівського державного університету (акт №445 від 11.03.2020 р.); Ужгородського національного університету (акт № 946/01/14 від 16.03.2020 р.); Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт №8 від 20.03.2020 р.); Громадської організації «Прості питання» (акт № 05/03/20 від 11.03.2020 р.); Громадської організації «Прості питання» (акт № 04-АІ від 16.03.2020 р.)).

Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю організації на його основі подальших наукових розвідок із проблеми педагогічної компаративістики. До перспективних напрямів дослідження належать: вивчення особливостей професійної підготовки вчителів до організації білінгвального навчання у школах Англії та Уельсу та їхнього професійного розвитку з метою забезпечення білінгвальної освіти на інноваційних засадах; дослідження специфіки створення ресурсного забезпечення білінгвальної освіти.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Результати дослідження висвітлено у 25 публікаціях (21 – одноосібна), серед яких: 2 колективні монографії; 3 статті у наукових фахових виданнях України (у тому числі 1 – у виданні, яке включено до міжнародних наукометричних баз даних); 4 статті у наукових періодичних зарубіжних і наукометричних виданнях (у тому числі у виданні країни, що входить до Європейського Союзу (Литва)); 1 методичні рекомендації; 15 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Наголосимо на відсутності порушення академічної доброчесності здобувачкою.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи новизну, теоретичне і практичне значення рецензованого дослідження вважаємо за необхідне висловити зауваження та окремі побажання.

1. Не підлягає сумніву доцільність вивчення досвіду Англії та Уельсу в питання білінгвальної освіти. Водночас вважаємо, що цей вибір необхідно було обґрунтувати у вступі, надавши переконливі факти лідируючих позицій обраних адміністративно-політичних частин Великобританії в цій галузі.
2. У пп. 1.2. авторкою зроблений висновок щодо переваг та недоліків білінгвальної освіти в Європейських школах. Незрозумілим є на чому базується цей умовивід, чи він належить авторці дослідження (хоча він потребує більш ретельного аналізу, ніж огляд, зроблений здобувачкою у підрозділі), чи іншому науковцю (оскільки відсутнє будь яке посилання на цій сторінці). У цьому контексті доцільним було би висвітлення переваг і недоліків інших білінгвальних освітніх інституцій, що згадуються у цьому підрозділі (шкіл з вивченням низки навчальних предметів іноземною мовою, міжнародних та бікультурних шкіл й ін.).
3. На нашу думку, більш логічним було би таке розміщення підрозділів у розділі 1, за яким спочатку відбувся би розгляд психолого-педагогічних засад білінгвальної шкільної освіти (пп. 1.3), а потім вже був поданий аналіз практики їх реалізації у зарубіжних країнах (пп. 1.2).
4. Вважаємо, що здобувачці варто було би обмежити розгляд важливих для дослідження концептів та термінів межами одного підрозділу або першого розділу. Тракткування таких понять як «білінгвізм», «білінгв», «освіта», «білінгвальна освіта», «білінгвальне навчання», «компетенції» здійснюється Лотфі Гаруді Г.С. впродовж усього тексту дисертаційного дослідження.
5. У пп. 2.3. Варто було більш детально описати методологію проведеного Лотфі Гаруді Г.С. опитування, шляхи його реалізації в зарубіжній країні та обґрунтувати вибір гендерного маркера для інтерпретації результатів анкетування з метою вивчення особливостей білінгвальної освіти у школах Англії й Уельсу
6. В тексті дисертації наявні повтори. Так, інформацію про моделі (адитивну, паритетну, витиснення) білінгвальної освіти подано у пп. 1.3 та 2.3, інформацію щодо європеїзації змісту шкільної освіти, методу імерсії в Канаді, в США в пп. 1.2 та 2.3.
7. Зважаючи на важливість високого рівня спеціальної підготовки вчителів, які керують процесом двомовного навчання, питанню підготовки вчителів до білінгвального навчання, а також розгляду їх функцій варто було приділити більше уваги в окремому підрозділі дисертаційного дослідження.
8. Деякі твердження здобувачки у пп. 3.2 потребують підтвердження фактологічним матеріалом, який зазвичай, розміщується у додатках. Такими є судження про укладання навчальних планів шкіл Англії та Уельсу відповідно до вимог білінгвальної освіти з огляду на потреби етнічних меншин, або про недостатній рівень білінгвальних знань українських учнів. є

9. У пп. 3.1. Лотфі Гаруді Г.С. наводить приклад лише Британської міжнародної школи в Україні. Хотілось би дізнатись і про інші приклади успішного впровадження білінгвальної шкільної освіти у вітчизняній освітній практиці.
10. Додатки А потребують пояснення. Необхідно було пояснити, чому були обрані саме ці три освітніх заклади, де вони розташовані, до якого типу білінгвальних освітніх інституцій належать, скільки учнів в них навчається. Крім того, необхідним є представлення в додатках та опрацювання навчальних програм і українських білінгвальних шкіл.

Загальний висновок

Висловлені зауваження і побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дисертації. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертаційна робота відповідає нормативним вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р., а її авторка – Лотфі Гаруді Галина Степанівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка, за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри авіаційної англійської мови
Національного авіаційного університету

 Н.В. Пазюра

